

GRIAL

118

ABRIL, MAIO, XUÑO

TOMO XXXI / 1993

ARQUETIPOS DA DIFERENCIA

XAN BOUZADA:

De horteras e snobs. Apuntes sobre a cuestión social da distinción.

HERNÁN NEIRA:

O lugar do idiota e do estranxeiro en antropoloxía.

FRANCISCO CORRAL:

Valle-Inclán en Paraguai. Loas á Santa Inquisición e visos do Tirano Banderas.

PATROCINIO RÍOS SÁNCHEZ:

Curros Enríquez e o protestantismo.

ANTONIO PÉREZ-PRADO:

Imaxes da discriminación.

HENRIQUE HARGUNDEY BANET:

ReGalicia no País das Marabillas.

SUSO DE TORO:

As cousas da razón.

ANTÓN BAAMONDE:

A invocación de Orfeo.

XAVIER CASTRO:

Viño e condición feminina na historia contemporánea de Galicia.

Viño e condición feminina na historia contemporánea de Galicia*

Xavier Castro

A CONDICIÓN FEMININA E O VIÑO

O viño era unha especialidade fundamentalmente masculina. Eran esencialmente os homes os que se ocupaban das tarefas relacionadas co cultivo do viñado, a elaboración dos caldos e da súa conservación nas adegas. Tamén, segundo refiren Tenorio e Mandianes¹, cando mozos e mozas facían unha merenda indo xuntos en pandilla a un magosto ou romaxe, eles eran os encargados de conseguir ou pagar o viño, en tanto que elas, puñan as castañas ou adquirían “as rosquillas desas de perra”, como facían os amigos e amigas de Benilde Caamaño, cando era ela nova, na década de 1920, en San Martiño de Broño².

É unha obviedade dicir que as mulleres podían tamén beber viño³. Unha informante nada nos anos trinta así o recoñecía e indicaba que a

* A realización deste traballo foi posible gracias a unha axuda á investigación concedida pola Consellería de Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia ó proxecto *Historia da alimentación en Galicia* (HISTALGA), do que o autor é o investigador principal.

1. Mandianes Castro, M. *Las serpientes contra Santiago*, 1990, p. 91. Pola súa banda, Tenorio refire un caso de magostos deste tipo nos que as mozas eran as encargadas de apanar as castañas. Cfr. Tenorio, Nicolás: *La aldea gallega*, EXG, Vigo, 1982, p. 108.

2. Entrevista realizada por Antonio Mayo Ardións a Benilde Caamaño, nada en San Martiño de Broño (Negreira) en 1907. Pertencía a unha familia moi modesta e practicamente non foi á escola. Fondo HISTORGA (Facultade de Xeografía e Historia, Universidade de Santiago).

3. Cfr. a título de exemplo Lisón Tolosana, C.: *Antropología cultural de Galicia*. Siglo XXI, Madrid, 1971. p. 162.

propia familia podía estimular a inxesta de viño por parte das mulleres. Deste xeito, unha tía súa, xa maior, adoitaba dicir “bebede, bebede filliñas” que o viño tinto “pon as mozas guapas e fortes”; ou ben, eran tamén frecuentes as variantes: “pon boas as mozas e coloradas” e “pon bos colores”⁴.

Agora ben, no século XIX, a literatura popular indica que como bebida especialmente nutricia, conviña máis ó sexo masculino que ó feminino. En efecto, unha cantiga expresáboas con humor:

*O rei mandoum' unha carta
dentro d' unha maroca [husada]
que, as mulleres, beban viño
e, os homes, auga choça [añeja]*⁵.

Existen cancións populares que expresan a solicitude feita por homes a mulleres para que non bebesen viño. Resulta pola contra, impracticable atopar textos en sentido inverso nesta relación de xénero. Enténdase ben, tratábase de que as mulleres non bebesen, sen máis, viño, non de evitar que o tomasen en exceso, situación na que si aparecerían documentos nas que atoparíamos con mulleres que aperciben ós homes. Un cantar de Pedrafitas do Cebreiro glosaba esta mentalidade popular:

*Ai miña muller non bebas viño
que ch' ein comprar umbos zocos
ai non non meu maridiño non
que pés tortos
non queren zocos
e veña viño prós nosos corpos*⁶.

... e deste xeito, insiste a muller en beber o viño a pesar da teima do esposo en regalarlle distintas prendas como contrapartida da súa abstinencia.

En termos xerais, non se consideraba conveniente que as mulleres bebesen viño na mesma medida que os homes. Deste xeito, en Francecos, as mulleres tomaban tanto na comida como na cea o peculiar viño popular da zona, da mesma maneira que os homes, pero estes últimos tiñan ademais a opción de tomalo tamén na taberna⁷. Eis un espacio vedado para a muller, que xeraba o seu malestar e, por veces, conflic-

4. Entrevista realizada por Rosa Luengo Castrillejo a Carmen González Soto, nada en Francecos (preto de Ribadavia) no ano 1932.

5. Cantiga coñecida en diversas localidades da actual provincia de Coruña. Cfr. Pérez Ballesteros, José: *Cancionero popular gallego*, T. I., Ed. facsímil de Akal, Madrid, 1979, p. 42.

6. Schubarth, Dorothé e Santamarina, Antón: *Cántigas Populares*. Galaxia (BBCG), Vigo, 1983, pp. 56 e 57.

7. Entrevista realizada por Rosa Luengo Castrillejo a Carmen González Soto, nada en Francecos (preto de Ribadavia) no ano 1932.

tos, xa que vía como a cantina lle privaba da compañía (e dunha parte do salario) do seu home. As mulleres de Tordoia cantaban a seguinte copla:

*Xa non teño home
nin quero casar
marchan pa taberna
vans' emborrachar
vans' emborrachar
vans' emborrachar
xa non teño home
nin quero casar.*

Esta diferenza cuantitativa percíbese moi ben examinando a contía das libacións practicadas polos relixiosos de diferente sexo. Temos datos do consumo real de viño no mosteiro de San Paio de Antealtares a fins do século XVIII, que expresan unha diferenciación bastante notable entre os relixiosos, segundo pertencen ó xénero masculino ou feminino. Velaí o cadro elaborado por Concepción Burgo⁸:

Consumo feminino:

5	relixiosas consumen.....	0,256 l./día
6	relixiosas consumen.....	0,196 l./día
20	relixiosas consumen.....	0,128 l./día
5	relixiosas consumen.....	non consumen nada

Consumo masculino:

Vicarios.....	1,53 l./día
Capelán.....	0,939 l./día
Piores (cando visitan o mosteiro)....	1,256 l./día

A maior abundamento, no tempo da vendima no Languedoc, un xornaleiro cobraba 5 francos por día, ademais de tres litros de viño, como pago en especie (por certo que en Valdeorras dábanlles catro litros⁹). Polo mesmo traballo, unha muller percibía 3 francos (que de estar casada adoitaba darllos ó seu marido) e 1 litro de viño¹⁰.

Pola súa banda, Nourrison expón o caso dunha ama de casa, pertencente á burguesía francesa, que prefería ofrecer viño con certa xenerosidade ós seus criados, antes que arriscarse a que llo roubasen. Por

8. Schubarth, Dorothé e Santamarina, Antón. *Cántigas Populares*. Galaxia (BBCG), Vigo, 1983, p. 81.

9. Burgo López, Concepción. "El consumo alimenticio del clero regular femenino en el Antiguo Régimen: El ejemplo de San Payo de Antealtares", en *Studia Histórica*, Vol. V. 1987, p. 234.

10. Álvarez, Santiago. *Memorias I. Recuerdos de infancia y de juventud (1920-1936)*. Ed. do Castro, Sada (A Coruña), 1985, p. 20.

11. Nourrison, Didier. *Le buveur du XIX siècle*. Op. cit., p. 26, 34 e 151.

certo que era este un frecuente motivo de conflito entre amos e serventes, como o expresaba un cantar galego:

*Non fiedes do criado,
que me dou por advertido
que nacén este canalla
coa enfermidade do viño*¹².

Pero estabamos a falar hai un momento das cautelas adoptadas pola previsora ama de casa que desexaba preservar a despensa da súa casa fronte a rapina dos seus servidores. Pois ben, resolve para iso distribuír viño entre elés, pero establecendo un réxime diferente segundo fosen homes ou mulleres, os que houbesen de consumilo; deste xeito, moi significativamente prescribe tres litros por semana para os seus servidores de sexo masculino e soamente dous litros para as domésticas.

Dun modo xeral, as enquisas revelan que o consumo alcohólico das mulleres oscilaba entre a terceira parte e a metade que o dos homes. E isto non é unicamente un feito que, efectivamente, se producía senón probablemente tamén a expresión simbólica da valoración da natureza do suxeito feminino realizada polos homes. Os varóns, en efecto, considerabán que era este nivel de consumo, inferior, o que resultaba pertinente e axeitado para as mulleres. Como tamén opinaban, nun discurso concordante, que o salario da muller debía ser a metade, todo o máis, que o dos homes¹³. Ambas estimacións achegábanse, curiosa e significativamente, se é que non coincidían de cheo. E sendo así as cousas ¿será tal vez unha *boutade* excesiva aventurar que o *sistema métrico* inscrito no imaxinario colectivo do século XIX, con arreglo ó cal se regulaba esta clase de correlacións, estipulaba unha equivalencia dúplice ou triple na consideración da natureza humana global masculina e feminina? As interpretacións son sempre arriscadas, pero desde logo as evidencias documentais apuntan nesa dirección.

Neste punto convén facer un alto para achegármonos á maneira en que se efectuaba a percepción do corpo e o universo feminino no século XIX.

O acreditado catedrático de hixiene don Pedro Felipe Monlau caracterizaba o sexo feminino, a mediados do século pasado, sinalando que non só o peso da muller era un tercio menor que o do home e os seus músculos máis febles, senón que tamén a textura xeral de todas as partes do seu corpo era máis frouxa e máis branda. Predominan nela as facultades afectivas sobre as intelectuais. O seu destino manifesto era a

12. *Cantigas do viño. Recollidas do pobo*. Ed. Castrelos (O Moucho), 3 ed., (1 ed. 1968) Vigo, 1974, p. 37.

13. CFED. *El trabajo de las mujeres a través de la historia*. Ministerio de Cultura-Instituto de la Mujer. Madrid, 1985, p. 76.

familia e o amor a súa paixón dominante, entrementres que a do home era a ambición. A súa voz parecíalle que era menos forte e máis doce e a súa necesidade de sono maior. Tiña o estómago menos capaz, carecía frecuentemente das dúas moas últimas e o seu figado era menos voluminoso. Tamén se lle atribuíu un corazón máis pequeno e unha circulación un pouco máis viva. Pola contra:

Su sangre es más aguanosa, ménos fibrinosa. Las secreciones son ménos abundantes, ménos animalizadas. Su calor vital tiene ménos grados: la mujer es más friolenta que el hombre.

Polo demais, entendía Monlau que a muller comía menos que o home e, de maneira xeral, pouco, sendo “máis golosa que glotona”¹⁴.

Resulta obvio que desta minusvaloradora consideración da femiñidade se poden doadamente desprender unhas recomendacións dietéticas que poñen o acento na necesidade da maior moderación.

Sobre esta primordial diferenza na desigual contía na inxesta de viño, como conveniencia teorizada polo saber médico da época, Bourdieu realiza unha aportación que pode contribuír a completar a visión. En efecto, segundo el, tal discriminación estaría tamén rexamente arraigada na mentalidade popular. Deste xeito, alude á existencia dunha filosofía práctica do corpo masculino:

comme une sorte de la *puissance*, grande, forte, aux besoins énormes, impérieux et brutaux, qui s'affirme dans toute la manière masculine de tenir le corps, et en particulier devant les nourritures(...) Il appartient aux hommes de boire et de manger plus, et de nourritures plus fortes, à leur image¹⁵.

Tal concepción eríxese en apoiatura lexitimadora da discriminación sexista á hora da inxesta alcohólica.

OS ESTADOS DA MULLER E O VIÑO COMO AXENTE TERAPÉUTICO

Agora ben, existían circunstancias particulares da fisioloxía feminina que inducían á ciencia a recomendar a inxestión de alcohol. Así, cando unha moza atravesaba o período de menstruación e era feble, anémica ou pouco robusta, aconsellábaselle unha alimentación tónica, excitante e reparadora, e un pouco de viño xeneroso; pero poñendo moito coitado en evitar os viños amargos e aromáticos.

No estado de preñez, a muller debería tomar bebidas pouco estimulantes, debendo ser atendidos os antollos en materia de bebidas ou ali-

14. Monlau, P. F. *Elementos de bigiene privada ó arte de conservar la salud del individuo*. Imprenta de Rivadeneira, Madrid, 1870, pp. 500-501.

15. Bourdieu, Pierre. *La distinción. Crítique sociale du jugement*. Les Éditions de Minuit, France, 1979, p. 211.

mentos, sen que se sinalase restricción ningunha a este respecto, fóra da evitación daquelas satisfaccións que entrañasen risco. Agora ben, non debían comer con exceso dando creto á opinión vulgar moi espallada entre as mulleres de que unha embarazada debía comer por dúas. Ó cabo a embarazada debería absterse dos olores fortes, de todo cosmético do olfato e, na procura do maior sosego posible, tería de evitar as *contensiones do espírito* e a lectura de novelas¹⁶. ¡Curiosa fobia antilitérrica e anticosmética de terminados varóns probos e ilustrados do dezanove! Noutra obra na que trata estas cuestións con maior extensión, *Higiene del matrimonio*, Monlau empeza por prohibir taxativamente as bebidas alcohólicas para as preñadas, pero axiña amosa que se refire sobre todo ós licores. Co viño é ben máis condescendente:

Agua, cortada con un tercio de vino puro, seco y ligero, es la bebida más higiénica que se puede recomendar, salvo las excepciones que aconsejen el temperamento, la constitución ó los hábitos de la embarazada¹⁷.

Por outra banda, ó promediar o século XVIII, as autoridades médicas parecían considerar conveniente que as mulleres lactantes tomasen viño. Deste xeito, o hospital de Santiago pagaba ás nodrizas das parroquias que atendían os expósitos un salario en reais e ademais unha ración de pan e viño¹⁸. Por certo que tamén a sidra lixeira gozaba no século XIX da reputación de aportar moito leite ás nodrizas, idea que a ciencia da hixiene coetánea non desmente¹⁹. Agora ben, ó promediar o século XIX a mentalidade científica consideraba nocivo que as nodrizas fosen dadas ás bebidas alcohólicas en xeral²⁰.

No ámbito popular de Galicia son moitas as mostras de que o viño era unha bebida da que facían uso as mulleres que deran a luz. Así, en Francelos, as *paridas*, nos anos trinta e corenta, tomaban viño, tinto, que era o que se bebía normalmente, despois do parto, por entenderen que facía medrar o seu nivel de leite. Por certo que tamén lle atribuían a mesma virtualidade á cervexa²¹. En Lousame, polos anos vinte, as familias que o podían facer, procuraban adquirir viño tinto do Ribeiro, por pensaren que alimentaba máis, para que formase parte da dieta das

16. Monlau, P. F. *Elementos de higiene privada ó arte de conservar la salud del individuo*. Imprenta de Rivadeneyra, Madrid, 1870, p. 503.

17. Monlau, F. *Higiene del matrimonio*, Garnier Hermanos Libreros-Editores, París, cara a 1865, p. 362.

18. García Guerra, Delfín. *Op. cit.*, p. 328.

19. Monlau, P. F. *Elementos de higiene privada ó arte de conservar la salud del individuo*. Imprenta de Rivadeneyra, Madrid, 1870, p. 240.

20. Monlau, P. F. *Elementos de higiene privada ó arte de conservar la salud del individuo*. *Op. cit.*, p. 505.

21. Entrevista realizada por Rosa Luengo Castrillejo a Carmen González Soto, nada en Francelos (preto de Ribadavia) no ano 1932.

mulleres que pariran, e que era preceptivo que se prolongase durante sete semanas²².

En Francia, onde estaba enormemente estendido en todas as clases sociais, a excepción dos sectores máis modestos por non poderen acceder a isto, entregábanse os fillos a nodrizas para que se ocupasen da súa lactancia e gozaba de análoga difusión a idea de que certas bebidas alcohólicas incrementaban o leite de tales peitos mercenarios. As familias ricas, que procuraban que as nodrizas vivisen nos seus propios fogares para así controlaren mellor a súa alimentación (os naipeles das familias menos podentes ían parar ás aldeas onde vivían as mulleres que se tiñan de ocupar da súa lactancia), procuraban que bebesen unha boa cantidade de viño e de cervexa, que eran as bebidas que gozaban de tal reputación. Mencionaremos, a título de exemplo, o caso concreto dunha ama de cría que recibía un litro de viño por día, cervexa a discreción e café con coñac²³.

O viño era un dos produtos que se consideraban máis axeitados para as mulleres que desen a luz, pola necesidade que tiñan de restablecérense e fortalecérense despois do parto. Un texto rexoubeiro, da autoría dun clérigo en trance de licencia poética, no ano 1644, recuperado gracias á pericia na pescuda histórica de Pegerto Saavedra, expresaba a crenza popular en que era mester o recurso ó viño para que quedase *ben rexido* o organismo das mulleres que desen a luz:

*Lástima os tengo paridas
y a mala suerte os destino,
porque por falta de vino
habeis de ser mal regidas.
Pero quedar advertidas
para otros años podeis,
y así e justo os modereis
y seais más continentas,
pues en los tiempos presentes
tal penuria padeceis*²⁴.

Podían tomar o viño só, como parece que facían en Xunqueira de Ambía ou en Vilameá, onde o prócer local que contesta a enquisa, feita polo Ateneo de Madrid en 1901-1902, cóntao ben explicitamente: “Rara é a parturienta que non toma durante o período que segue ó parto grande cantidade de viño, pois cren que é un grande reconstituínte, e para iso en moitos casos prívanse doutras cousas”²⁵. E tamén

22. Entrevista realizada a Francisca Caamaño Barreiro, nada en Merelle (Lousame) no ano 1907.

23. Nourrisson, Didier. *Le buveur du XIX siècle*. Éditions Alvin Michel, París, 1990, p. 162.

24. Esta poesía escribiuna o rector de San Martiño de Monforte no libro de bautizados, por mor da falla de viño que se rexistraba en 1644, na bisbarra monfortina. Cfr. Saavedra, Pegerto: *A vida cotiá en Galicia de 1550-1850*, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago, 1992, p. 108.

25. *Nacemento, casamento e morte en Galicia. Respostas á enquisa do Ateneo de Madrid (1901-1902)*. Consello da Cultura Galega, A Coruña, 1990, pp. 50-51.

seguíaa ata hai pouco vixente o costume que existía nos anos vinte de levarlle á muller, ós oito días de parir, unha cesta que adoitaba conter dous moletes de pan, unha galiña, chocolate de facer e media ou ben unha ola de viño²⁶. E tamén podían tomalo con azucre como revela a devandita enquisa que acontecía en varios lugares da provincia de Ourense, nos que lle daban á muller parida caldo de galiña e viño (ou auga) con azucre.

Unha muller nada en 1918, no concello de Ames, sinalaba que era alimento moi propio para as paridas tomar viño tinto quente con azucre e pan durante sete semanas. Deste xeito, lembraba que ademais de tomar chocolate e *jaliña*:

E cando daba a lus (...) quentaban un pouco viño tinto que cho traía o padriño do rapas, traíache unha ola de viño e despois fasíase así, poñiano, quentaban aquel viño e botaban unhas sopas de pan, de pan de molete no viño, chamábanlle sopas borrachas (...) cando se daba a lus, daquela inda coidaban a un, inda bueno, inda, daquela si, sete semanas, bueno, eran sete semanas de dieta, agora que despois; no primeiro comíase ben, despois xa se iba comendo como os outros²⁷.

No viño e na boa mantenza depositaban a súa confianza as sogras da vila da Fonsagrada, aínda en décadas recentes, en poder sentirse fachedosas das súas noras, de que parecen ben robustas e coloradas, cando comparecesen diante dos veciños un domingo na igrexa, xa completamente repostas tras da convalecencia do parto²⁸.

Polo demais, tampouco era insólito que se lles dese ás mulleres que viñan de parir viños de graduación; por exemplo, de xerez, como se facía en Suarna. Pola contra, non era considerado axeitado que tomasen augardente en tal circunstancia²⁹. Na zona de San Martiño de Broño (Negreira) aínda recentemente era tradicional levar ás mulleres inmediatamente despois do parto viño Sansón³⁰.

O LOCUS LABORAL, ÁMBITO PARA A BEBIDA DAS MULLERES

As mulleres tiñan tamén restrinxidos os ámbitos posibles para a inxesta de viño, que se circunscibían fundamentalmente á casa ou a algunha excepcional ocasión en que saían fóra dela, como podía suceder, por exemplo, con ocasión dalgunha festa ou romaxe. Ou ben, tamén,

26. Entrevista realizada por Antonio Mayo Ardións a Benilde Caamaño, nada en 1907 en San Martiño de Broño (Negreira).

27. Entrevista realizada por Eva Liñares Fernández a Josefá Domínguez Beade, nada en Bentín (Viduído, no concello de Ames) no ano 1918. Fondo HISTORGA.

28. Este feito foi constatado personalmente por Pegerto Saavedra, a quen agradezo que me referise a testemuña.

29. Entrevista a Antón Santamarina.

30. Entrevista realizada por Antonio Mayo Ardións a Benilde Caamaño, nada en 1907 en San Martiño de Broño (Negreira).

nalgún alto nas labours ordinarias do campo ou nos quefaceres da industria rural doméstica, e de maneira moi especial nas mallas e nos fiadeiros.

Vaiamos por partes. As romaxes eran unha das contadas ocasións nas que as familias campesiñas comían e bebían con regalía. A literatura de Neira Cancela evocaba, nun interesante fresco costumista, unha romaxe celebrada nunha localidade da provincia de Ourense, a fins do século pasado, no que queda implicitamente claro que as mulleres bebían tamén, na compañía dos seus familiares, a fartar en tales ocasións. Así, uns paisanos celebraban unha cea ó aire libre na véspera do día de festa, no que pensaban asistir á misa da Virxe dos Remedios que tería lugar ó mencer:

Todo respira goce y bullicio, bienestar y alegría; sobre la tostada alfombra del pavimento, en respetable círculo, con las piernas formando un lazo, cena la patriarcal familia campesina, iluminada por una vela de sebo, riéndose, hablando todos á un tiempo, arrojándose pedacitos de pan a la cara, y bebiendo sin limite, sin medida, hasta que la bota queda como cutis de vieja, arrugada y flácida³¹.

Pero diciamos que as mallas eran tamén un momento propicio para beber. Así, unha muller nada nunha aldea de Negreira, en 1907, declaraba³² que, por aqueles anos, con ocasión das mallas, no peculiar ambiente que se creaba nesta endeita comunal —traballándose moito pero facéndose tamén pausas para comer e beber, nas que se trouleaba moito e se vivía un ambiente festivo moi especial e no que eran posibles as licencias eróticas³³ (ás veces, cando a malla era grande, toda a cuadrilla quedaba a durmir na eira para reanudar o traballo ó día seguinte³⁴)— as mulleres podían pedir o viño con máis descaro e beber sen reparos.

Agora ben, convén insistir en que os lugares nos que a muller labrega podía beber rara vez se afastaban do ámbito laboral ou privado. Neste aspecto a diferenza é neta verbo dos homes que podían tomar alcohol con regularidade en lugares públicos, nas tabernas primordialmente. Pois ben, no marco dos traballos e os días hai que referirse ós fiadeiros. Neles, as mulleres púñanse a fiar na tardiña e se cadra se xuntaban cinco ou seis e, como recorda Benilde Caamaño que aconte-

31. Neira Cancela, Juan. *Montaña de Orense*. Imprenta de Idamor Moreno, Madrid, 1905, p. 64.

32. Entrevista realizada por Antonio Mayo Ardións a Benilde Caamaño, nada en San Martiño de Broño (Negreira) en 1907. Fondo HISTORGA.

33. Hai múltiples testemuñas etnográficas e literarias que amosan este peculiar cadro de costumes. Jesús Marquina Olmedo, que naceu en 1950, nunha aldea do concello de Sandiás, recórdao vividamente aínda por mor de telo visto na súa infancia nestas terras da Limia Baixa.

34. Así o relata Juan Neira Cancela en *Montaña de Orense*. Imprenta de Idamor Moreno, Madrid, 1905, p. 85.

cía nalgunhas parroquias de Negreira nas primeiras décadas deste século, á da casa ofrecía unha botella de viño ás visitantes³⁵. Logo ían chegando os homes e normalmente armábase unha festa con cantos, bailes e enredos amorosos.

BEBER CON DISCRECIÓN E NO ÁMBITO DA PRIVACIDADE

Polo demais, o alcoholismo parecía exclusivamente un fenómeno masculino, na medida en que as mulleres non podían de ningún xeito confesar que bebían en exceso; dificultade que era tanto maior canto máis alta fose a súa posición social. A práctica social da inxestión de alcohol por parte das mulleres estaba condicionada pola estricta obriga da discreción, a simulación e o ocultamento. Beber con franqueza e descaro podía interpretarse como unha clara e intolerable provocación. Unha cantiga rexistrada na centuria pasada por Pérez Ballesteros, que se refire, case con total seguridade a dúas mulleres, dado o habitual rol de control e fiscalización do vecindario que historicamente desempeñaron³⁶, di:

*D'a miña ventá ben vin
o que non quixera ver;
díces que non bebes viño
e yeu ben ch'o vin beber³⁷.*

Por esa razón, como sinala Nourrisson³⁸, o machismo ambiental inducía ás primeiras militantes feministas a unha certa masculinización que conlevaba fumar e beber publicamente a fin de mostrarse iguais que os homes. George Sand, co seu *cigare à la bouche, verre en main* encarnaba este prototipo de perfecta *lionne*, segundo a terminoloxía da época. Co auxe do feminismo, expresado no primeiro congreso de mulleres, en 1878, unido ó anticonformismo dos medios literarios e artísticos da *Belle Époque*, asístese a un aumento deste tipo de comportamentos de alcoholización feminina como reacción á moral sexista dominante. Claro que isto non pasa pola mesma época en España. Aquí o movemento en favor dos dereitos da muller presenta un claro retraso, e as mulleres seguen a ter unha mentalidade conservadora, asumindo a función social tradicionalmente asignada. É moi elocuente a este

35. Entrevista realizada por Antonio Mayo Ardións a Benilde Caamaño, nada en San Martiño de Broño (Negreira) en 1907. Fondo HISTORGA.

36. Emmanuel Le Roy Ladurie preséntanos no seu *Montaillou* un tipo de muller moi curiosa, co ollo pegado ás portas, intentando averiguar o que pasa no interior da casa para comentalo coas veciñas. Cfr. Ariès, Ph. & Duby, G.: *Historia de la vida privada*, Vol. 2. Taurus, Madrid, 1988, p. 9.

37. Recollida en Abegondo (Betanzos), por Pérez Ballesteros, José: *Cancionero popular gallego*, T., Ed. facsímil de Akal, Madrid, 1979, p. 267.

38. Nourrisson, Didier. *Le buveur du XIX siècle*. Éditions Alvin Michel, París, 1990, pp. 158-159.

respecto que Emilia Pardo Bazán fracasase na súa teima de publicar unha Biblioteca da Muller para dar a coñecer en España o feminismo europeo, por desinterese das propias mulleres, véndose obrigada a orientar a colección cara ás receitas de cociña, que era o que de verdade parecía preocuparlles³⁹.

DOZURAS ALCOHÓLICAS FEMININAS

En materia de viño sucedía algo que se repite coas bebidas destiladas. Establecíase unha correlación entre o degraio de dozura e de ausencia de tal rasgo (ou, se se quere, de sequedade) respectivamente co universo feminino e masculino. A dozar con mel o viño común de baixa graduación, era moito máis habitual nas mulleres que nos homes. Tal correlación aparece sinalada nunha cantiga popular de intención pícaro:

*Castañasasadas
e viño con mel;
e a miña señora
de detrás do tonel⁴⁰.*

A cuestión apréciase moi ben no terreo dos viños de alta graduación. En xeral os axerezados, tostados, portos, e demais desta índole considéranse idóneos para as mulleres, e tamén como un reconstituente para a infancia. É francamente extravagante atoparse cun labrego galego que no século pasado botase man de tales dozuras. Os casos de mulleres son, pola contra ben abondosos. Deste xeito, se recorremos á literatura temos, por exemplo, unha *novela de costumes gallegas*⁴¹, publicada por primeira vez en 1899, onde unha moza, despois dun trance apurado para a súa honra, “tomou unha taciña de caldo, e bebeu a puro rogo de Matías, unha copiña de viño tostado”. Neste caso

39. Así o confesaba a propia Pardo Bazán nun prólogo: “Tiempo ha fundé esta Biblioteca de la Mujer, aspirando a reunir en ella lo más saliente de lo que en Europa aparecía sobre cuestión tan de actualidad como el feminismo. Suponía yo que en España pudiera quizás interesar este problema, cuando menos, a una ilustrada minoría. No tardé en darme cuenta de que no era así. La Biblioteca tuvo que interrumpirse en el noveno tomo, a pesar de mis esfuerzos por prestarle variedad, mezclando en ella obras de historia y de devoción. Encariñada, sin embargo, con la idea, siempre esperaba el día en que la Biblioteca continuase: sólo que, aleccionada por la práctica, y como en los años transcurridos no se hubiesen presentado sino aislados y epidémicos indicios de que el problema feminista, que tanto se debate y profundiza en el extranjero, fijase la atención aquí, decidí volver a la senda trillada, y puesto que la opinión sigue relegando a la mujer a las tareas caseras, me propuse enriquecer la Sección de Economía Doméstica con varias obras que pueden ser útiles, contribuyendo a que la casa esté bien arreglada y regida”. Cfr. Pardo Bazán (Condesa de): *La cocina española antigua*, Ed. Poniente (edición facsimilar), Madrid, 1981, pp. 3 e 4.

40. *Cantigas do viño. Recollidas do pobo*. Ed. Castrelos (O Moucho), 3 ed., (1 ed. 1968) Vigo, 1974, p. 15.

41. Xan de Masma. *¡A Besta!* Galaxia, Vigo, 1993, p. 228.

concreto queda ben claro que o viño doce non só é unha preferencia feminina, senón que os homes o consideraban tamén axeitado á súa peculiar condición.

En Francia, os viños doces considerábanse un medicamento especialmente apropiado para as mulleres, quizabes pola concomitancia que presenta co rasgo similar que se supuña peculiar do temperamento feminino. Deste xeito, e coa ilusión de tomar á vez un líquido de sabor agradable ó tempo que fortificante e medicamentoso, tomaban viño de quinina, de Málaga, de Madeira ou de Samos, que tiñan unha graduación de alcohol próxima ós 20 graos. Daquela, moitas mulleres alcohelizábanse de xeito inconsciente.

X. C.

